

А. В. Ступак, С. А. Горбаненко

ГОЛОВНІ ВІХИ ІСТОРІЇ АРХЕОЗООЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ

У статті здійснено огляд розвитку археозоології в Україні. Ця галузь знань має понад столітню історію й пройшла шлях від окремого напрямку в зоології до окремої наукової дисципліни станом на тепер. Зазначений внесок в її розвиток окремих персоналій, а також інституцій, які ставали центрами археозоологічних досліджень в різні часи.

Ключові слова: археозоологія, історія науки, теріологія, біографія.

Кістки тварин, що походять із пам'яток археології, є важливим джерелом пізнання минулого, так само як артефакти або писемні джерела. Дисципліна, спрямована на вивчення решток тварин з пам'яток археології — археозоологія, уможливує погляд на минуле людства через призму взаємодії людини й тваринного світу. Сьогодні сфера археозоологічних досліджень охоплює визначення й інтерпретацію остеологічного матеріалу, вивчення зображень тварин на давніх предметах побуту й мистецтва, молекулярні дослідження генетичної різноманітності тварин минулих епох. До археозоологічних досліджень залучені фахівці різних природничих напрямів, зокрема й іхтіологи, мікротеріологи, орнітологи, та малакологи.

Як і будь-яка наукова галузь знань, археозоологія пройшла шлях зародження, становлення, та виділення в окрему дисципліну. Археозоологічні дослідження в Україні налічують більше ніж століття, відтак постала потреба в узагальненнях етапів їхнього розвитку, а також підсумувати здобутки вчених археозоологів. Огляд найважливіших віх в історії цієї дисципліни сприяє розумінню її сучасного стану.

Своєму виникненню археозоологія завдячує цікавістю вчених історією тваринного світу та

його змін у різні геологічні епохи, пов'язані з історією людства. Досліджуючи рештки, тварин науковці намагались реконструювати зміни клімату, тваринного й рослинного світів протягом усєї геологічної історії нашої планети. Фундаторами науки про розвиток життя на землі, зокрема й тваринного світу, були видатні вчені XVIII—XIX ст. Ж. Бюффон, Ж. Кюв'є, Ч. Дарвін та ін. Вони заклали основу періодизації розвитку життя на планеті, а також розробили базові принципи сучасної палеозоології.

Поряд із віддаленими від сьогодення епохами палеозою, мезозою, перших періодів кайнозою, вчених цікавили зміни фаун, ближчих до сьогодення періодів — плейстоцену й голоцену. Фауністичні залишки цих періодів знаходять у великій кількості. Їх всебічний аналіз допомагає з'ясувати видовий склад тварин у різні кліматичні періоди, їхні ареали існування та морфологічні характеристики. Багато фауністичних решток часів плейстоцену й голоцену походять із пам'яток археології та пов'язані з діяльністю людини. Робота з цим матеріалом дозволила палеозоологам ставити низку нових дослідницьких завдань, що стосувалися не лише природничої сфери, але й таких, що стосуються реконструкції господарства тієї чи іншої історичної спільноти.

Особливо актуальними такі визначення є для пам'яток дописемного періоду, адже крім аналізу археологічних знахідок не існує жодних інших джерел, які могли б висвітлити життя й економіку давніх людей. З іншого боку, такі дослідження були корисні й палеозоологам, метою яких була реконструкція фауністичного складу окремих геологічних і кліматичних періодів.

Дослідження історії розвитку археозоології в Україні. Відносно молода галузь

Олександр Олександрович
БРАУНЕР (1857—1941)

знань — археозоологія та шлях її становлення ще не ставали предметом цілеспрямованого вивчення, але окремі нариси, що стосуються, зокрема, й запропонованої теми, у науковій літературі вже з'являлись¹.

Першу узагальнюючу працю, присвячену історії дослідження археозоологічних колекцій, опублікував І. Г. Підоплічко (Підоплічко 1954), де автор описував результати досліджень і досягнення очолюваної ним групи палеозоологів. Учений звертав увагу на перспективність всебічного аналізу кісток тварин із пам'яток археології. Результати вивчення фауністичних колекцій із археологічних пам'яток України побіжно згадані й у підсумковій монографії колективу авторів, присвяченої історії розвитку Інституту зоології АН (нині Інститут зоології імені І. І. Шмальгаузена; ред. Топачевський 1981). На той час терміна «археозоологія» не існувало. В ужитку були терміни «палеонтологія» та «палеозоологія». Лише у 1969 р. на Міжнародному конгресі в Будапешті за напрямом визначення минулих фаун унаслідок археологічних розкопок було затверджено назву «археозоологія». Згодом ця назва стала доволі загальноживаною, її застосовують дотепер у переважній більшості вітчизняних видань і серед фахівців з археозоології, і в роботах науковців, які використовують результати аналізів. В. О. Топачевський характеризував археозоологію лише як розділ палеонтології (Топачевський 2001). Синонімом, яким частіше послуговуються за кордоном, є термін «зооархеологія».

1. Див.: Журавльов, Горбаненко 2013; Журавльов 2016b; 2017; Смирнов 2013; Яніш 2015; 2016. Продовження розвитку науки засвідчують і спроби уніфікувати поняттєвий апарат, напр.: Peres 2010; Журавльов, Горбаненко 2013.

Про перспективи дослідження різних напрямків археозоології писали такі автори як Л. І. Рековець та Є. Ю. Яніш (Рековець, Павліна 2012; Яніш 2016). Бібліографічний покажчик праць, в яких, у тому числі, згадані й археозоологічні дослідження, склав О. М. Ковальчук (Ковальчук 2013). Коротка історія досліджень решток ссавців із пам'яток ранніх слов'ян викладена у праці (Горбаненко, Журавльов 2021, с. 9—14, 16—20).

Початок археозоологічних досліджень в Україні. Потреба у фахівцях, які могли би визначати фауністичні рештки з пам'яток археології, співпала зі становленням наукового етапу в археологічних дослідженнях. Кінець XIX й початок XX ст. ознаменувалися відкриттями й польовими дослідженнями знакових пам'яток: Кирилівської (1893), Гінцівської (1873), та Мізинської (1907) стоянок. Над визначенням фауністичних колекцій із них працювали професори Київського Університету (нині КНУ імені Тараса Шевченка) Петро Якович Армашевський (1851—1919) та Володимир Боніфатійович Антонович (1834—1908) (Вовк 1899). До вивчення фауністичних матеріалів Гінцівської стоянки залучали Марію Василівну Павлову (1854—1938) — уродженку м. Козелець Чернігівської губ., першу жінку-палеонтолога російської імперії. Вивченням хребетних четвертинного періоду займався Микола Іванович Андрусов (1861—1924). Його дослідження вплинули на подальший розвиток палеозоологічних студій в Україні (Дефорж 2016). На початку XX ст. з остеологічними матеріалами з археологічних розкопок на Херсонщині працював Олександр Олександрович Браунер (1857—1941)². Він досліджував походження свійських тварин, та одним із перших учених звернув увагу на актуальність вивчення їхніх кісткових решток, що походять з археологічних пам'яток (Браунер 1916).

Перша професійна археозоологічна праця на археологічних матеріалах південної частини Східної Європи, опублікована в науковій літературі, стосується трипільських пам'яток Кринички, Коритне, Щербатого, Любушка-Посад та Сушківка (Громова 1927), з якими працювала дослідниця Віра Ісааківна Громова (1891—1973). Вона ж чи не першою опрацювала матеріали зі слов'янських пам'яток останньої чверті I тис. н. е., що знаходяться на суміжних територіях у Подонні — матеріали боршевської культури, отримані в ході археологічних розкопок 1928—1929 рр. під керівництвом П. П. Єфименка (Громова 1948).

Вірі Ісааківні належить й визначення колекцій з поселення черняхівської культури неподалік м. Фастів; трипільської культури, а також античного поселення Ольвія.

2. Про О. О. Браунера докладно див. Пузанов 1960.

Віра Ісааківна ГРОМОВА
(1891—1973)

Дослідниця однією з перших припустила, що процес неолітизації території Східної Європи, в тому числі й України, пов'язаний із міграційними процесами споріднених із трипільською культурою племен із Балканського півострова (Громова 1930). В. І. Громова вказала на подібність будови рогів свійських корів (*Bos taurus* Linnaeus, 1758), знайдених на пам'ятках трипільської культури, з рогами її пращура — тура (*Bos primigenius* Vojanus, 1827). Відтак зробила висновок, що його domestикація відбулася на півдні Європи. В. І. Громова першою описала знахідки решток дикої вівці архара (*Ovis ammon* Linnaeus, 1758), та дикої кози — безоарового козла (*Capra aegagrus* Erxleben, 1777) з печерних пам'яток палеоліту в Криму — Аджикоба, Киїк-Коба (Громова 1935), які досліджував археолог Г. А. Бонч-Осмоловський у 1923—1932 рр.

Наукові інтереси В. І. Громової лише побіжно стосувались матеріалів з археологічних пам'яток, тим не менше у її науковому доробку є такі важливі для археозоологів праці, як визначники ссавців за кістками (Громова 1950; 1953; 1960)¹. Дослідниця працювала в московських наукових установах у 1918—1960 рр.

Іван Григорович Підоплічко — засновник школи археозоологічних досліджень в Україні. Першим українським зоологом, який на постійній основі опрацьовував значні масиви остеологічних решток ссавців із археологічних розкопок на території Східної Європи, був І. Г. Підоплічко (1905—1975)². Він пройшов шлях від засновника наукової групи палеозо-

Іван Григорович ПІДОПЛІЧКО
(1905—1975)

ологів до керівника відділу палеозоології при Інституті зоології АН УРСР. І. Г. Підоплічко також є засновником Центрального науково-природничого музею (нині Національний науково-природничий музей НАН України), який став одним із осередків археозоологічних досліджень в Україні.

На початках наукового шляху його сфера наукових інтересів полягала у вивченні дрібних гризунів (також, він одним із перших працював із повадками хижих птахів). Робота з кістковими рештками гризунів сприяла зацікавленню вченого викопними тваринами а також рештками тварин із археологічних пам'яток. Перше дослідження, присвячене визначенню фауністичного матеріалу з археологічної пам'ятки, вийшло у 1929 р. і було присвячене аналізу знахідок кісток байбаків (*Marmota bobak* Muller, 1776) з пам'ятки Журавка (розкопки Д. Я. Рудинського; Підоплічко 1930). Дослідник звернув увагу на сліди розколювання та інші маніпуляції антропогенного характеру на кістках тварин. Висновки стосувалися ролі байбаків в економічному житті мешканців пам'ятки.

Пізніше І. Г. Підоплічко визначив матеріал таких пізньопалеолітичних пам'яток як Новгород-Сіверський, Пушкарі, Кирилівська, Довгиничі, Амвросіївка, Чулатів I—II та Гінці. Також дослідник працював із матеріалами стоянок і місцезнаходжень середнього палеоліту — Кодак, Ямбург, Байрачна балка, Дубова балка, Кайстрова балка, Осокорівка. У 1927—1932 рр. І. Г. Підоплічко тісно співпрацював з рятувковою Дніпробудівською експедицією, керівником якої був Д. І. Яворницький. Тоді від визначив матеріали з великої кількості археологічних пам'яток та місцезнаходжень часу плейстоцену й голоцену.

1. Детально про життєвий і творчий шлях В. І. Громової див., напр.: Трофимов, Дуброво, Дмитриєва 2001.

2. Коротку біографічну довідку див., напр.: Колесникова 2001; докладніше — Брязкало 2014; 2015.

Для кожної з досліджених археологічних пам'яток І. Г. Підоплічка подав видові списки тварин із зазначенням мінімальної кількості особин, інколи доповнював відомості деталями стану збереженості матеріалу.

Із постагтю І. Г. Підоплічка пов'язана теорія антигляціолізму — тобто відсутності льодового покриву на півночі Європи у плейстоцені (Підоплічка 1951; 1952). Дослідник доводив, що деякі представники фауни не змінювали одні одних, а існували протягом всього четвертинного періоду безперервно. Вчений також був противником ідеї міграцій тварин унаслідок кліматичних перетворень. На думку І. Г. Підоплічка, холодолюбиві тварини, такі як мамонт (*Mammuthus primigenius* Blumenbach, 1799), шерстистий носоріг (*Coelodonta antiquitatis* Blumenbach, 1807), північний олень (*Ragnifer tarandus* Linnaeus, 1758) з'явилися на території Європи у зв'язку з похолоданням, яке відбулося внаслідок розвитку Балтійсько-Біломорського басейну. На вимирання деяких видів фауни плейстоцену, на думку вченого, більшою мірою вплинула людська діяльність. Ця думка розвинулась у вченого в «теорію відкладених у часі вимирань» — вимирань представників мамонтової фауни протягом тривалого періоду, який продовжувався і в голоцені Європи. На думку вченого, основною причиною цього вимирання була людська мисливська діяльність або зміна людиною ландшафтів на місцях природних біоценозів існування тварин. Для доказу цієї теорії він наводив факти знахідок кісток плейстоценових тварин в археологічних пам'ятках голоценового періоду, а також зображення «мамонта» серед наскельних малюнків Кам'яної могили. Ці гіпотези сприяли формуванню у вченого уявлення про раніший початок голоценової епохи. На думку дослідника, голоценовий період розпочався близько 15 тис. років тому. Відповідно такі пам'ятки як Мізин, Межиріч, Добранічівка належать до голоцену.

Під час роботи з фауністичним матеріалом раннього голоцену, що відповідає історичним періодам мезоліту й неоліту, важко обійти питання появи одомашнених тварин на території України. Відтворювальне господарство, зокрема тваринництво, є одним із ключових компонентів неолітизації. Проблема появи одомашнених тварин дуже важлива, адже є ознакою принципових цивілізаційних перетворень.

Дискусійним є визначення І. Г. Підоплічка решток свійських тварин у межах деяких пам'яток раннього неоліту (Гаскевич 2012). Висновки про появу перших одомашнених тварин на території України на ранніх етапах неоліту І. Г. Підоплічка зробив на основі результатів визначень фауністичних колекцій низки пам'яток, відкритих під час дослідження Дніпробудівської експедиції 1927—1932 рр., а також пам'яток, досліджених у повоєнні роки. Кісткові рештки найдавніших свійських тварин

дослідник виокремив у нижніх шарах пам'ятки Кам'яна Могила, що належали культурі кукрек (Даниленко 1969). Також дослідник виявив свійських тварин у низці неолітичних пам'яток Надпоріжжя (Підоплічка 1956). І. Г. Підоплічка був прихильником ідеї автохтонного походження свійських тварин: вважав, що процеси домостикації диких тварин могли відбуватись у кількох центрах одночасно протягом мезоліту й неоліту (Підоплічка 1952). Через те, що на території України існували пращури багатьох свійських тварин, процес їхньої домостикації, на думку І. Г. Підоплічка, міг відбуватись і серед місцевих мисливців-збирачів.

Дискусії щодо відносно раннього часу появи одомашнених тварин у межах території України, а також щодо можливості локальних центрів одомашнення тварин, були поширені в середині ХХ ст. До дослідників, які намагалися обґрунтувати локальне одомашнення окремих видів тварин в межах території України належали А. Д. Столяр, та Д. А. Крайнов (Крайнов 1957; 1960; Столяр 1959).

Не виключено, що такі ідеї склались у дослідників через низку факторів: недосконалість фіксації матеріалів під час польових досліджень, недостатній рівень уявлень про мезоліт і неоліт як самостійні історичні періоди, а також риси господарства племен цих періодів.

Сучасні студії археозоологічних колекцій середини ХХ ст., або ревізія стратиграфії досліджених у той час пам'яток, засвідчують, що в перспективі час появи одомашнених тварин на території України можна буде переглянути на користь пізнішого часу. Отримані нині дані визначень археозоологічних колекцій пам'яток мезоліту й неоліту співпадають із актуальними дослідженнями фауністичних матеріалів синхронних археологічних пам'яток території Європи (Motuzaitė-Motuzevičiute 2012; Залізняк 2017).

У 1966 р. в с. Межиріч, під час будівельних робіт на подвір'ї місцевого мешканця Р. В. Головка, було виявлено кістки великих ссавців. Унаслідок польових досліджень під керівництвом І. Г. Підоплічка у 1966 р. було відкрито першу споруду з кісток мамонта Межиріцької стоянки. За життя вчений встиг розкопати три такі споруди, а також низку крем'яних і кістяних виробів, пов'язаних із життям і діяльністю палеолітичної людини. В результаті систематичних багаторічних досліджень Межиріцької стоянки вчений здійснив реконструкцію житла з кісток мамонта. На думку І. Г. Підоплічка, вони мали форму яранги, на кшталт тих, що будують корінні мешканці арктичних регіонів (Підоплічка 1969; 1977).

Розвиток археозоологічної галузі знань сприяє тому, що багато ідей, поширених у конкретний відрізок часу, перестають бути актуальними й залишаються важливими лише як історіографічні деталі. Багато ідей і методів, які

Іван Григорович Підоплічко на розкопці Межиріцької стоянки — пам'ятки мисливців на мамонтів пізнього палеоліту, 1970-ті рр. Фото з архіву ННПМ НАН України

Співробітники відділу палеозоології Інституту зоології АН УРСР (зліва направо): А. Л. Путь, В. І. Свистун, О. Л. Короткевич, Н. Л. Коваль, І. Г. Підоплічко, Н. Г. Тимченко, В. О. Топачевський, В. І. Тарашук, 1955 р. Вчені розглядають череп великорогого оленя *Megaloceros giganteus* Blumenbach, 1799, який був виявлений у 1956 році неподалік села Шульгівка Царичанського району Дніпропетровської області. В подальшому великоротий олень стане емблемою відділу палеонтології ННПМ НАН України.

використовував І. Г. Підоплічко, нині втратили актуальність. Тим не менш, важливими залишаються його заслуги як засновника школи археозоологічних досліджень. Перебуваючи на

посаді завідувача відділу палеозоології, І. Г. Підоплічко створив наукову групу, яка працює з археозоологічним матеріалом. До неї входили В. І. Бібікова, Н. Г. Тимченко, Н. Л. Корнієць,

Нінель Леонідівна КОРНІЄЦЬ на розкопі Межиріцької стоянки. Фото з архіву ННПМ НАН України

В. О. Топачевський та П. В. Пучков. Разом вони створювали порівняльну колекцію ссавців, птахів та риб для допомоги у визначенні археозоологічного матеріалу та розробляли методики для роботи з ним. Зупинимось на описі доробку окремих постатей співробітників відділу палеонтології.

Досліджувати тему теріофаун плеїстоцену продовжила учениця І. Г. Підоплічка — Нінель Леонідівна Корнієць (1927—2013). Початок наукового шляху Нінель Леонідівни пов'язаний із дослідженням мамонтів. На основі кісткового матеріалу мамонтів з пам'яток пізнього палеоліту, Н. Л. Корнієць розробила нову на той час методику визначення віку і статі цих тварин (Корнієць 1962). У 1976 р. дослідниця виявила четверте житло Межиріцької палеолітичної стоянки, вивченню та збереженню якого була присвячена вся подальша її науково-дослідна діяльність. Вчена сприяла залученню різних фахівців природничих галузей знань до археологічних досліджень.

Один із найвагоміших внесків у розвиток археозоологічних досліджень в Україні належить Валентині Іванівні Бібіковій (Зубаревій) (1913—1993). Проблематика робіт Валентини Іванівни стосувалася реконструкції загальних рис та змін фауністичних комплексів плеїстоцену й ранніх етапів голоцену. Дослідниця присвятила низку праць опису морфологічних

Валентина Іванівна БІБІКОВА, 1940-ві рр. Фото з архіву А. С. Бібікова

особливостей копитних тварин — дикого кабана (*Sus scrofa* Linnaeus, 1758), сайгака (*Saiga tatarica* Linnaeus, 1766), тарпана (*Equus ferus* Boddaert, 1785) і тура (*Bos primigenius* Bojanus, 1827). Реконструювала локальні варіанти теріокомплексів та їх розташування у різних кліматичних зонах території України у плеїстоцені та голоцені. Результати досліджень були опубліковані в численних статтях, ставали частинами монографій і фігурували в наукових звітах дослідників пам'яток археології.

Із 1940 р. разом з І. Г. Підоплічком дослідниця працювала на розкопках і над обробкою кісткового матеріалу з пам'ятки періоду пізнього палеоліту Амвросіївка. Вивчення великої кількості кісткового матеріалу викопних зубрів (*Bison priscus deminutus* Gromova, 1935) дозволило визначити характерні риси, за якими можна відрізнити їх рештки від решток тура. Публікація статті про відмінні риси між кістками посткраніального скелету зубра й тура стала першим у світі дослідженням на цю тематику (Бібікова 1958).

В. І. Бібікова описала знахідки кісткових решток левів (*Felis leo* Linnaeus, 1758) з поселень енеолітичного часу біля с. Маяки, та м. Болград Одеської обл. (Бібікова 1973). Від інтерпретацій цього місця виявлення дослідниця утрималась, що сприяло появі низки дискусій про ареал існування левів у голоцені.

Дослідниця працювала з фауністичними матеріалами пам'ятки Ярим-Тепе хассунської культури території сучасного Іраку (Бібікова 1973). На підставі отриманих результатів В. І. Бібіковій вдалося підтвердити висновки попередніх дослідників — І. І. Вавилова та В. М. Боголюбського про Близькосхідний центр одомашнення копитних тварин.

В. І. Бібіковій належить також розгадка візерунка палеолітичного часу — мізинського меандру. Мізинський меандр — це тип орнаменту, нанесений на деяких предметах мистецтва й прикрасах виявлених в межах Мізинської стоянки. Специфічний візерунок на зразках антропоморфної пластики та інших предметах мистецтва малих форм В. І. Бібікова порівняла із будовою дентину бивня мамонта. На її думку, давній майстер, який виготовляв предмети мистецтва з бивню вірогідно помітив унікальну структуру матеріалу та намагався її наслідувати під час нанесення орнаменту (Бибикова 1965; Вейбер 2020).

Дослідженням вибірки кісток з неолітичних пам'яток Таш-Аір та Заміль-Коба II займалася О. Л. Дмитрієва (Крайнов 1960). Вона зауважила високий ступінь подрібненості кісток тварин і пов'язала це з кризою привласнювального господарства. Водночас на цих пам'ятках дослідниця виокремила кістки свійських тварин.

Із 1971 р. В. І. Бібікова стала членом міжнародної комісії з розробки методичної програми археозоологічних досліджень — ICAZ. Навчала археозоологічним дослідженням таких фахівців як А. В. Старкін та О. П. Журавльов.

За життя дослідниця визначила матеріали багатьох опорних пам'яток для вивчення палеоліту, мезоліту й неоліту України — Мирне, Анетівка II, Ласпі 7, Лука-Врублівецька, печера Темна, Аман-Кутан I, Фатьма-Коба та інших. Методи роботи В. І. Бібікової піднесли археозоологічні дослідження на якісно новий рівень.

У 1950-х рр. до відділу приєдналась і Наталя Григорівна Білан (Тимченко) (1940—1991). Вчена розпочала свій науковий шлях із визначень матеріалів археологічних пам'яток се-

Наталя Григорівна БІЛАН (Тимченко). Фото з особової справи дослідниці архіву Інституту зоології імені І. І. Шмальгаузена НАН України, 1962 р.

редньовіччя. Кістки свійських і диких тварин того часу були не занадто подрібненими, що уможливило якісні морфометричні дослідження. Вона визначала матеріали з розкопок Десятинної церкви, гори Киселівки в межах Києва, середньовічних поселень Воїнь, Чучин та Вишгород. Результати досліджень археозоологічних колекцій цих пам'яток лягли в основу монографії (Тимченко 1972). Подальші студії пов'язані з вивченням археозоологічних колекцій пам'яток слов'янського часу, а саме поселень поєншти-лукашівської культури (Круглик, Горопцове); зарубинецької культури (Пилипенкова гора, Бабина гора, Сахнівка, Монастирок);

Зведення горизонтальних вітрин відділу палеонтології Центрального науково-природничого музею (нині ННПМ НАН України), осередку археозоологічних досліджень в Україні. ННПМ НАН України

Олег Петрович ЖУРАВЛЬОВ
(1949—2021)

черняхівської культури (Башмачка, Ломувате I і II, Яблунівка), та ранньослов'янських пам'яток середнього Подніпров'я (Городок, Сахнівка, Устя). У межах фауністичних колекцій Н. Г. Білан звертала увагу на морфологічну мінливість свійських тварин; відсоток полювання й тваринництва на кожній окремій пам'ятці та регіоні загалом (Белан 1977).

Пізні дослідження Н. Г. Білан пов'язані з вивченням теріофаун плейстоцену з археологічних пам'яток Гінці (Полтавська обл.), Межиріч (Черкаська обл.) та Амвросіївка (Донецька обл.). Спільно з В. І. Бібіковою вона опублікувала узагальнюючі дослідження щодо ареалів та екології окремих видів ссавців, а також реконструкції угруповань теріофаун плейстоцену й голоцену (Бібікова, Белан 1979; 1983).

За запрошенням І. Г. Підоплічка до відділу палеонтології Інституту зоології АН УРСР приєднався у 1970 р. й О. П. Журавльов¹, ще заочно навчаючись у Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка на кафедрі зоології хребетних. По закінченні навчання у 1974 р. був допущений до самостійної роботи. О. П. Журавльов працював під безпосереднім керівництвом В. І. Бібікової та Н. Г. Тимченко. У другій половині 1970-х рр. на фоні поступового зменшення активності роботи палеонтологічного центру та інтенсивного формування відділу науково-природничих методів в археології при ІА АН УРСР² у 1977 р. О. П. Журавльов став співробітником останнього.

1. Детальніше про О. П. Журавльова див.: ред. Толочко 2015, с. 420; До 70-річчя... 2019.
2. Відділ розформовано наприкінці 2000-х рр., а співробітники біологічної спрямованості переведені до новоутвореного відділу біоархеології на базі антропологічного підрозділу.

Ескіз, який зображує великорогого оленя — символа Палеонтологічного музею. Імовірно, створений під час розбудови експозиції музею Центрального науково-природничого музею АН УРСР у другій половині 1960—1970-х рр. Автор ескізу невідомий. Цікавою деталлю є підпис потенційної назви установи «Інститут палеонтології», який свідчить про амбіції наукового відділу палеонтології (фото з архіву відділу палеонтології ННПМ НАН України)

Тему екологічних та еволюційних особливостей мегафауни плейстоцену продовжував досліджувати учень І. Г. Підоплічка — Павло Васильович Пучков. Роботи П. В. Пучкова пов'язані з вивченням впливу діяльності людини на фауни плейстоцену та її вимирання (Буровский, Пучков 2013). Окремі дослідження П. В. Пучкова присвячені реконструкції полювання на мамонтів (Пучков 2000). Досліднику також належать визначення фауністичного матеріалу з Києво-Печерського заповідника (Тараненко та ін. 2017).

Нині визначеннями остеологічних матеріалів, здійснених О. П. Журавльовим, охоплені сотні пам'яток — від палеоліту до XIX ст. Частина матеріалів за епохами / культурами відображена в монографіях (напр.: Журавлев 2001; 2015; Журавльов 2008). Дослідження зі слов'янських пам'яток у вигляді планової теми зберігається в Науковому архіві ІА НАН України (Журавлев 1990). Нині окремо опрацьовано й видано ранньослов'янські матеріали останньої чверті I тис. н. е., з волинцевсько-роменських і райковецьких пам'яток (Журавльов, Горбаненко 2020; Журавлев 2021a; Горбаненко, Журавльов 2021b). О. П. Журавльов торкався й методичних аспектів ідентифікації окремих кісток ссавців (напр.: Журавлев 1982).

Наприкінці 1980-х рр. до визначень остеологічних решток археологічного походження долучилась О. П. Секерська, яка закінчила біологічний факультет у 1983 р. в Одесі, а ас-

пірантуру — в 1991 р. у Ленінградському відділенні ІА АН СРСР. Її дослідження охоплюють матеріали з території України, переважно зі скіфських пам'яток.

До археозоологічних студій в Україні свого часу долучилась і О. В. Маркова, сфера наукових інтересів якої була зосереджена переважно на античних, а також побіжно скіфських пам'ятках.

Розквіт палеонтології та археозоології починаючи з середини ХХ ст. в Україні нерозривно пов'язаний зі становленням і розвитком Палеонтологічного музею і відділу палеозоології¹. Активно формувався колектив палеонтологів, який станом на кінець 1970-х рр. налічував не менше кількох десятків спеціалістів: орнітологів, іхтіологів, теріологів та ін.

Суттєве збільшення колективу і ріст його потенційних можливостей забезпечили започаткування у 1963 р. спеціалізованого видання «Природная обстановка и фауны прошлого», можливо, єдиної подібної серії на території колишнього СРСР. Його незмінним науковим редактором був І. Г. Підоплічко. Серія проіснувала з 1963 по 1975 р., у ній вийшло дев'ять випусків (у тому числі монографії; ред. Підоплічко 1963—1975). Після того, як у 1973 р. Інститут зоології та Палеонтологічний музей очолив В. П. Топачевський, випуск серії припинився, що сталося у рік смерті І. Г. Підоплічка.

Рештки птахів та риб досить часто є складовою археозоологічних колекцій пам'яток різних історичних періодів. До визначення цих груп матеріалів були залучені фахівці відповідного спрямування. Основи палеоорнітологічних досліджень заклав Михайло Анатолійович Воїнственський (1916—1996)². Йому належать визначення птахів пам'яток кам'яної доби, таких як Алімівський навіс, Кара-Коба, Сюрень I і II, Мурзак-Коба, та Шан-Коба (Воїнственський 1967). Продовжила вивчати рештки птахів Алла Семенівна Уманська (Брюзгіна). Її дослідження охоплюють матеріали часів ранньої залізної доби й середньовіччя, зокрема пам'яток Ольвія, Херсонес, Воїнська Гребля, Вишгород та ін. (Уманська 1973). Нині визначеннями палеоорнітологічних матеріалів займається Леонід Вікторович Горобець. Учений працює з рештками птахів і шкаралупи яєць з пам'яток різних археологічних періодів і з сучасних розкопок, і з колекційних матеріалів.

1. Центральний науково-природничий музей структурно належав до складу Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена. У 1980-х рр. видано науково-популярне видання незначного обсягу, присвячене історії цієї установи, де Палеонтологічному музею і відділу палеозоології присвячено окремий розділ (ред. Топачевський 1981, с. 37—43).

2. Детальніше про вченого див. Боярчук, Попенко, Черничко 2016.

Павло Васильович ПУЧКОВ — дослідник теріофауни плейстоцену, учень Івана Григоровича Підоплічка. Фото вченого на фоні монтованого скелету великого оленя з с. Шулівівка

У першій половині ХХ ст. з рештками риб з пам'яток кам'яної доби Криму працював Мефодій Йосипович Тихий (1887—1964). До визначення решток риб з археологічних пам'яток території України був залучений Володимир Дмитрович Лебедев (1915—1975). Йому також належить розробка методики реконструкції віку й довжини пісководних риб (Лебедев 1960). Реконструкції видового складу риб четвертинного періоду в своїх дослідженнях торкався вітчизняний вчений Володимир Іванович Тарашук (1922—1987). Велику кількість кісток риб з археозоологічних колекцій пам'яток різного часу опрацював Олександр Миколайович Ковальчук.

Сучасні археозоологічні дослідження в Україні. На сучасному етапі розвитку археозоологічних досліджень триває. Із 2000-х рр. археозоологічними дослідженнями почала займатись Є. Ю. Яніш. Важливою є активна популяризаторська діяльність дослідниці. Від 2010-х рр. до археозоологічних студій долучились М. В. Кублій, Т. В. Бітківська, Б. В. Мамчур, А. В. Ступак (Вейбер), О. Г. Сенюк та ін. На сучасному етапі розвитку археозоології до визначення колекцій теріофауни плейстоценової епохи залучені Б. Т. Рідущ, Л. Дімей (L. Demay), та С. Пеан (S. Péan).

Вивчення фауни минулих епох передбачають увагу до більшої кількості деталей, відтак сфери археозоологічних досліджень поглиблюються. До вивчення археозоологічних колекцій залучаються фахівці різних напрямів, наприклад, палеорнітології, мікротеріології, іхтіології та малакології (Рековець 1985; Рідущ 2008; Stankovic, 2011, Rekovets 2014; Popova 2016; Grandal-d'Anglade et al. 2021). Коло завдань, які вирішують археозоологічні дослідження на сучасному етапі можуть торкатися реконструкцій клімату минулих епох, природних бар'єрів, уточнення стратиграфії. Молекулярні дослідження допомагають прослідкувати еволюційні лінії розвитку окремих видів тварин. Покращені методики тафономічних і трасологічних досліджень допомагають зрозуміти способи поведінки людей минулих історичних епох з кістковим матеріалом, а також процес його захоронення після потрапляння у природне середовище (Demau 2012). Поява й упровадження нових археозоологічних методів стало можливим завдяки доробку та досвіду попередніх дослідників-археозоологів.

Тим не менше, нові виявлення і надходження археозоологічних матеріалів в рази перевищує фізичні можливості фахівців відповідного профілю в Україні, які можуть його опрацювати і ввести до наукового обігу. Це унаочнює актуальність і нагальну неохідність залучення молодих фахівців до археозоологічних досліджень.

Висновки. Історія зацікавлення кістковими рештками тварин, які походять із археологічних пам'яток в Україні нараховує більше ніж століття. Розвиток археозоології в Україні пов'язаний і зі становленням спеціалізованих інституцій, і з постатями окремих дослідників.

В Україні з 1930-х рр. сформувалася стійка археозоологічна школа, засновником якої по праву можна вважати І. Г. Підоплічка. Фахівці, які працювали в межах створеного ним відділу палеозоології та Палеонтологічного музею Інституту зоології АН УРСР, а пізніше відділу Центрального науково-природничого музею АН УРСР, розвивають напрями досліджень фаун минулих епох. Завдяки спільним зусиллям були реконструйовані фауністичні угруповання плейстоцену, ранніх етапів голоцену, а також промислова фауна суспільств історичних часів. Фахівців, які працюють в межах наукових установ України, залучають до опрацювання матеріалу з-за кордону. Разом з тим, незважаючи на загальний розвиток археології та археозоології, остеологічні ідентифікації відбуваються далеко не для кожної пам'ятки. Певною перешкодою є невелика кількість фахівців-археозоологів. Незважаючи на вагомий здобуток попередніх дослідників, у вивченні фаун минулих епох залишилось багато загадок, розгадка яких є завданням для майбутніх поколінь фахівців археозоологів.

ЛІТЕРАТУРА

- Белан, Н. Г. 1977. До історії мисливства і тваринництва у племен Правобережної України у I тисячолітті н. е. *Археологія*, 24, с. 29-37.
- Белан, Н. Г. 1978. Фауна городища Монастирєк на середнем Дніпре. В: Генинг, В. Ф. (ред.). *Использование методов естественных наук в археологии*. Киев: Наукова думка, с. 96-109.
- Бернякович, К. В. 1954. Исследования древнеславянского поселения VIII—IX вв. в г. Ужгороде. *Краткие сообщения ИА АН УССР*, 3, с. 39-48.
- Бибикова, В. И. 1958. О некоторых отличительных чертах в костях конечностей зубра и тура. *Бюллетень МОИП. Отделение биологии*, 63, 6, с. 23-35.
- Бибикова, В. И. 1963. Из истории голоценовой фауны в Восточной Европе. *Природная обстановка и фауна прошлого*, 1, с. 119-146.
- Бибикова, В. И. 1965. О происхождении мезинского палеолитического орнамента. *Советская археология*, 1, с. 3-8.
- Бибикова, В. И. 1973. Костные остатки льва из энеолитических поселений Северо-Западного Причерноморья. *Вестник зоологии*, 1, с. 57-63.
- Бибикова, В. И. 1981. Животноводство в Северной Месопотамии в V тысячелетии до н. э. (по материалам поселения Ярым-Тепе II). В: Мунчаев, Р. М., Мерперт, Н. Я. *Раннеземледельческие поселения в Месопотамии: исследования советской экспедиции в Ираке*. Москва: Наука, с. 299-307.
- Бибикова, В. И., Белан, Н. Г. 1979. Локальные варианты и группировки позднепалеолитического териокомплекса Юго-Восточной Европы. *Бюллетень МОИП, отделение биологическое*, 84, 3, с. 3-14.
- Бибикова, В. И., Белан, Н. Г. 1983. К истории охотничьего промысла на Украине. *Вестник зоологии*, 6, с. 16-20.
- Браунер, А. 1916. Материалы к познанию домашних животных России. 1: Лошадь курганных погребений Тираспольского уезда Херсонской губ. *Equus goschkewitschi mihi. Записки Императорского общества сельского хозяйства Южной России*, 86, 1, с. 49-184.
- Брязкало, Т. 2014. Підоплічка Іван Григорович (1905—1975): життя та наукова діяльність (до 110-річчя від дня народження). *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*, 25, с. 43-45.
- Брязкало, Т. В. 2015. Підоплічка Іван Григорович (02.08.1905—20.06.1975) — вчений-зоолог, палеонтолог, академік АН УРСР. До 110-річчя від дня народження (online). *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського*. Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/node/2648> (дата звернення 27.02.2021).
- Боярчук, В. П., Попенко, В. М., Черничко, Й. І. 2016. До 100-річчя М. А. Войтєвського. *Бранта: Сборник научных трудов Азово-Черноморской орнитологической станции*, 19, с. 166-169.
- Буровский, А. М., Пучков, П. В. 2013. Вымирания плейстоценовой фауны и их следствия: рукотворный или «чисто природный» процесс? *Stratum plus*, 1, с. 167-268.
- Вейбер, А. В. 2019. Внесок Валентини Бібікової в розвиток відділу палеонтології Національного науково-природничого музею НАН України. *Природничий музеологія*, 5: Природничі музеї в Україні: становлення та перспективи розвитку, с. 42-44.
- Вейбер, А. В. 2020. Постать Валентини Іванівни Бібікової (Зубаревої) в розвитку археозоології. *Geo & Bio*, 19, с. 135-147.

- Вовк, Хв. 1899. Передісторичні знахідки на Кирилівській вулиці у Києві. *Матеріали до українсько-руської етнології*, 1, с. 1-32.
- Воинственский. 1967. Ископаемая орнитофауна Украины. *Природная обстановка и фауны прошлого*, 3, с. 3-77.
- Гаскевич, Д. Л. 2012. Поселение Каменная Могила I и начало неолитизации Северного Причерноморья: гипотезы, аргументы, факты. *Stratum plus*, 2, с. 45-65.
- Горбаненко, С. А., Журавлев, О. П. 2021а. Животноводство и охота у северян. *Stratum plus*, 5, с. 207-230.
- Горбаненко, С. А., Журавлев, О. П. 2021б. *Літописні слов'яни передодня утворення Давньої Русі: тваринництво чи мисливство*. Київ; Харків: ІА НАН України; Майдан; Литовська академія наук.
- Громова, В. И. 1927. Материалы к познанию фауны Трипольской культуры. *Ежегодник Зоологического музея АН СССР*, 28, с. 83-191.
- Громова, В. И. 1930. Тур и древнейшая история домашнего быка в СССР. *Природа*, 7—8, с. 755-770.
- Громова, В. И. 1935. Об остатках диких баранов и козлов в четвертичных отложениях Крыма. *Доклады академии наук СССР*, т. 4, 1—2, с. 97-100.
- Громова, В. И. 1948. Остатки млекопитающих из раннеславянских городищ вблизи г. Воронежа. В: Ефименко, П. П., Третьяков, П. Н. *Древнерусские поселения на Дону*. Материалы и исследования по археологии СССР, 8. Москва: Наука, с. 113-127.
- Громова, В. И. 1950. *Определитель млекопитающих СССР по костям скелета. Определитель по крупным трубчатым костям (с альбомом рисунков)*. Труды Комиссии по изучению четвертичного периода, IX, 1. Москва: АН СССР.
- Громова, В. И. 1953. *Остеологические отличия родов *Sarca* (козлы) и *Ovis* (бараны)*. Руководство для определения ископаемых остатков. Труды Комиссии по изучению четвертичного периода, X, 1. Москва: АН СССР.
- Громова, В. И. 1960. *Определитель млекопитающих СССР по костям скелета. Определитель по крупным костям заплюсны*. Труды Комиссии по изучению четвертичного периода, XVI, 2. Москва: АН СССР.
- Даниленко, В. Н. 1969. *Неолит Украины*. Киев: Наукова думка.
- До 60-річчя... 2010. До 60-річчя Олега Петровича Журавльова. *Археологія*, 1, с. 142-143.
- До 70-річчя... 2019. До 70-річчя О. П. Журавльова. *Археологія*, 2, с. 146-147.
- Дефорж, А. В. 2016. Палеонтологія як складова синтетичної теорії еволюції. *Історія науки і техніки*, 6, с. 108-123.
- Журавлев, О. П. 1982. О методике полевых определений костей скелета домашних овец и коз из археологических памятников. В: Генинг, В. Ф. (ред.). *Новые методы археологических исследований*. Киев: Наукова думка, с. 205-216.
- Журавлев, О. П. 1990. *Развитие животноводства в украинской лесостепи в I тыс. н. э.* НА ІА НАН України, ф. 63, планова тема 195.
- Журавлев, О. П. 2001. *Остеологические материалы из памятников эпохи бронзы лесостепной зоны Днепро-Донского междуречья*. Киев: ІА НАН України.
- Журавлев, О. П. 2008. Остеологічні матеріали з давньоруського Звягеля. В: Моця, О. П. (ред.). *Літописний Возягель (дослідження 1988—2007 рр.)*. Київ: ІА НАН України, с. 79-109.
- Журавлев, О. П. 2015. *Остеологические материалы из палеолитических памятников Нижнего Поднепровья и Крыма*. Киев: О. Філюк.
- Журавлев, О. П. 2016. *Фауна України. Археозоологічні дослідження*. Київ: О. Філюк.
- Журавлев, О. П. 2017. *Фауна України. Археозоологічні дослідження*. Київ: О. Філюк.
- Журавлев, О. П., Горбаненко, С. А. 2013. Археозоологія в Україні. Пам'ятки I тис. до н. е. — I тис. н. е. *Наукові студії*. Історико-краєзнавчий музей м. Винники, 6, с. 195-203.
- Журавлев, О. П., Бітковська, Т. В. 2016. Остеологічні визначення матеріалів 2009—2015 рр. Додаток 2. В: Козак, Д. Н. *Хрінники (Шанків Яр) — пам'ятка давньої історії Волині. Дослідження 2010—2014 рр.* Київ: ІА НАН України, с. 105-112.
- Журавлев, О. П., Горбаненко, С. А. 2020. Райковецька культура: тваринництво vs мисливство. *In *Sclavenia terra**, 3, с. 156-230.
- Залізник, Л. Л. 2017. «Неолітична революція» в археології України початку ХХІ ст. *Археологія*, 4, с. 5-26.
- Ковальчук, О. М. 2013. *Викопні хребетні України: бібліографічний покажчик*. Суми: Університетська книга.
- Колесникова, В. А. 2011. Підоплічко Іван Григорович. В: Смолій, В. А. (ред.). *Енциклопедія історії України*, у 10 т., 8: Па-Прик. Київ: Наукова думка, с. 240.
- Корнієць, Н. Л. 1962. Про причини вимирання мамонта на території України. *Викопні фауни України та суміжних територій*, 1, с. 91-164.
- Крайнов, Д. А. 1957. К вопросу о происхождении животноводства в Юго-Западном Крыму в послепалеолитическое время (по материалам стоянки Таш-Аир I). *Советская археология*, 2, с. 2-25.
- Лебедев, В. Д. 1960. *Пресноводная четвертичная ихтиофауна Европейской части СССР*. Москва: МГУ.
- Ляпушкин, И. И. 1946. Материалы к изучению юго-восточных границ восточных славян. *Краткие сообщения ИИМК*, XII, с. 117-127.
- Ляпушкин, И. И. 1958. *Городище Новотроицкое. О культуре восточных славян в период сложения Киевского государства*. Материалы и исследования по археологии СССР, 74. Москва; Ленинград: АН СССР.
- Ляпушкин, И. И. 1961. *Днепровское Лесостепное Левобережье в эпоху железа*. Материалы и исследования по археологии СССР, 104. Москва: Наука.
- Новиков, Г. А. 2001. Цалкин Вениамин Иосифович. В: Россолимо, О. Л. (ред.). *Московские териологи*. Москва: КМК, с. 714-726.
- Підоплічко, І. Г. 1930. Гризуни та хижакі з розкопін у с. Журавці Прилуцької округи. *Антропологія*, 3, с. 133-147.
- Підоплічко, І. Г. 1938. *Матеріали до вивчення минулих фаун УРСР*. 1. Київ: АН УРСР.
- Підоплічко, І. Г. 1951. *О ледниковом периоде*. Киев: АН УССР.
- Підоплічко, І. Г. 1952. *О климатах и ландшафтах прошлого в свете данных палеозоологии и физической географии*. Киев: АН УССР.
- Підоплічко, І. Г. 1952. *Походження свійських тварин*. Київ: АН УРСР.
- Підоплічко, І. Г. 1954. Развитие палеонтологии на Украине. В: *Труды Одесского государственного университета имени И. И. Мечникова*. Одесса, с. 121-129.

Підоплічко, І. Г. 1956. *Матеріали до вивчення минулих фаун УРСР*. 2. Київ: АН УРСР.

Підоплічко, І. Г. 1969. *Позднепалеолитические жилища из костей мамонта*. Киев: Наукова думка.

Підоплічко, І. Г. 1977. *Межиричские жилища из костей мамонта*. Киев: Наукова думка.

Підоплічко, І. Г. (ред.). 1963—1975. *Природная обстановка и фауны пришлого*, 1—9.

Пузанов, І. І. 1960. Александр Александрович Браунер. Жизнь и научная деятельность. *Труды Института истории естествознания и техники*, 32, 7, с. 309-371.

Пучков, П. В. 2001. Мамонтовое «собирачество» вместо или после мамонтовых побоищ? *Vita antiqua*, 3—4, с. 138-148.

Рековец, Л. І. 1985. *Микротериофауна деснянско-поднепровського позднего палеолита*. Киев: Наукова думка.

Рековець, Л. І. Павліна, Е. С. 2012. Світовий археозоологічний конгрес у Парижі: підсумки і перспективи археозоології в Україні. *Археологія*, 1, с. 136-138.

Смирнов, Н. Г. 2013. К истории развития археозоологии в России. *Зоологический журнал*, 92, 9, с. 1152-1161.

Столяр, А. Д. 1959. Об одном центре одомашнивания свиньи. *Советская археология*, 3, с. 2-18.

Тараненко, С., Горбаненко, С., Ковальчук, О., Горобець, Л., Сергеева, М., Пучков, П. 2017. Комплексні біоархеологічні дослідження матеріалів з розкопок на території Києво-Печерського заповідника у 2016 р. *Місто: історія, культура, суспільство. Е-журнал урбаністичних студій*, 2, с. 23-36. Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/misto_2017_2_5.

Тарашук, В. І. 1962. Матеріали до вивчення фауни прісноводних риб з неогенових та антропогенових відкладів України. *Збірник праць Зоологічного музею АН УРСР*, 31, 3-27.

Тимченко, Н. Г. 1968. Фауна поселення Лепесовка. *Природная обстановка и фауна прошлого*, 4, с. 123-134.

Тимченко, Н. Г. 1972. *К истории охоты и животноводства в Киевской Руси (Среднее Поднепровье)*. Киев: Наукова думка.

Тимченко, Н. Г. 1973. К вопросу об охоте в I тыс. н. э. на Волыни. *Природная обстановка и фауна прошлого*, 7, с. 144-148.

Тихий, М. 1928. Рыбы из палеолита Крыма. *Природа*, 11, с. 1007.

Толочко, П. П. (ред.). 2015. *Институт археології Національної академії наук України. 1918—2014*. Київ: АДЕФ-Україна.

Топачевський, В. О. 1956. Фауна Ольвії. *Збірник праць Зоологічного музею*, 27, с. 63-129.

Топачевський, В. А. (ред.). 1981. *Институт зоологии им. И. И. Шмальгаузена*. Киев: Наукова думка.

Топачевський, В. О. 2001. Археозоологія. В: Дзюба, І. М. (ред.). *Енциклопедія сучасної України: електронна версія*, у 30 т. Київ: Поліграфкнига, 1: А (веб-сайт) http://esu.com.ua/search_articles.php?id=44770 (дата звернення: 28.02.2021).

Трофимов, Б. А., Дуброво, І. А., Дмитриева, Е. Л. 2001. Громова Вера Исаковна. В: Россолимо, О. Л. (ред.). *Московские териологи*. Москва: КМК, с. 142-147.

Уманська, А. С. 1973. Про значення птахів у господарстві давнього населення території України. *Археологія*, 10, с. 47-61.

Цалкин, В. И. 1956. *Материалы для истории скотоводства и охоты в Древней Руси*. Материалы и исследования по археологии СССР, 51. Москва: Наука.

Цалкин, В. И. 1960. Домашние и дикие животные Северного Причерноморья в эпоху раннего железа. *Материалы и исследования по археологии СССР*, 53, с. 7-109.

Цалкин, В. И. 1962. *К истории животноводства и охоты в Восточной Европе*. Материалы и исследования по археологии СССР, 107. Москва: Наука.

Цалкин, В. И. 1966. *Древнее животноводство племен Восточной Европы и Средней Азии*. Материалы и исследования по археологии СССР, 135. Москва: Наука.

Цалкин, В. И. 1970. *Древнейшие домашние животные Восточной Европы*. Материалы и исследования по археологии СССР, 161. Москва: Наука.

Яніш, Є. Ю. 2015. Археозоологія — галузь на межі наук. *Зоологічний кур'єр: тези доповідей Конференції молодих дослідників-зоологів*, 9, с. 41.

Яніш, Є. Ю. 2016. Археозоологія — дисципліна на межі наук. *Вісник НАН України*, 7, с. 55-68. doi: 10.15407/vism2016.07.055

Demay, L., Péan, S., Patou-Mathis, M. 2012. Mammoths used as food and building resources by Neanderthals: Zooarchaeological study applied to layer 4, Molodova I (Ukraine). *Quaternary International*, 276, p. 212-226.

Grandal-d'Anglade, A., Gorobets, L., García-Vázquez, A., Ivanoff, D. V. 2021. Feeding Patterns and Management of Dogs and Chickens from Ancient to Medieval Sites of Ukraine: A Stable Isotope Analysis. In: *Archaeologies of Animal Movement. Animals on the Move*. Cham: Springer, p. 59-72.

Motuzaitė-Motuzevičiūtė, G. 2012. The Earliest Appearance of Domesticated Plant Species and Their Origins on the Western Fringes of the Eurasian Steppe. *Documenta Praehistorica*, XXXIX, p. 1-21.

Peres, T. M. 2010. Methodological Issues in Zooarchaeology. In: VanDerwarker, A., Peres, T. M. (eds.). *Integrating zooarchaeology and paleoethnobotany. A consideration of issues, methods, and cases*. New York: Springer, p. 15-26.

Popova, L. 2016. Occlusal pattern of cheek teeth in extant Spermophilus: A new approach to the identification of species. *Journal of morphology*, 277 (6), p. 814-825.

Rekovets, L., Čermák, S., Kovalchuk, O., Prisyazhniuk, V., Nowakowski, D. 2014. Vertebrates from the middle pleistocene locality Lysa Gora 1 in Ukraine. *Quaternary International*, 326, p. 481-491.

REFERENCE

Bielan, N. H. 1977. Do istorii myslivstva i tvarynystva u plemen Pravoberezhnoi Ukrainy u I tysiacholitti n. e. *Arkheologiya*, 24, s. 29-37.

Belan, N. G. 1978. Fauna gorodishcha Monastyrek na srednem Dnepre. In: Gening, V. F. (ed.). *Ispolzovanie metodov estestvennykh nauk v arkheologii*. Kiev: Naukova dumka, s. 96-109.

Berniakovich, K. V. 1954. Issledovaniia drevneslavianskogo poseleniia VIII—IX vv. v g. Uzhgorode. *Kratkie soobshcheniia IA AN USSR*, 3, s. 39-48.

Bibikova, V. I. 1958. O nekotorykh otlichitelnykh chertakh v kostiakh konechnostei zubra i tura. *Biulleten MOIP. Otdelenie biologii*, 63, 6, s. 23-35.

Bibikova, V. I. 1963. Iz istorii golotsenoi fauny v Vostochnoi Evrope. *Prirodnaia obstanovka i fauna proshlogo*, 1, s. 119-146.

- Bibikova, V. I. 1965. O proiskhozhdenii mezinskogo paleoliticheskogo ornamenta. *Sovetskaia arkheologiya*, 1, s. 3-8.
- Bibikova, V. I. 1973. Kostnye ostatki lva iz eneoliticheskikh poselenii Severo-Zapadnogo Prichernomoria. *Vestnik zoologii*, 1, s. 57-63.
- Bibikova, V. I. 1981. Zhivotnovodstvo v Severnoi Mesopotamii v V tysiacheletii do n. e. (po materialam poseleniia Iarym-Tepe II). In: Munchaev, R. M., Merpert, N. Ia. *Rannezemledelcheskie poseleniia v Mesopotamii: issledovaniia sovetskoi ekspeditsii v Irake*. Moskva: Nauka, s. 299-307.
- Bibikova, V. I., Belan, N. G. 1979. Lokalnye varianty i gruppirovki pozdnepaleoliticheskogo teriokompleksa Iugo-Vostochnoi Evropy. *Biulleten MOIP, otdeleniie biologicheskoe*, 84, 3, s. 3-14.
- Bibikova, V. I., Belan, N. G. 1983. K istorii okhotnicheskogo promysla na Ukraine. *Vestnik zoologii*, 6, s. 16-20.
- Brauner, A. 1916. Materialy k poznaniu domashnikh zhyvotnykh Rossii. 1: Loshad kurgannykh pogrebenii Tiraspol'skogo uezda Khersonskoi gub. *Equus goschkevitschi mihi. Zapiski Imperatorskogo obshchestva selskogo khoziaistva Iuzhnoi Rossii*, 86, 1, s. 49-184.
- Briazkalo, T. 2014. Pidoplichko Ivan Hryhorovych (1905—1975): zhyttia ta naukova diialnist (do 110-richchia vid dnia narodzhennia). *Aktualni problemy vitchyznianoï ta vsesvitnoi istorii*, 25, s. 43-45.
- Briazkalo, T. V. 2015. Pidoplichko Ivan Hryhorovych (02.08.1905—20.06.1975) — vcheni-zooloh, paleontoloh, akademik AN URSR. Do 110-richchia vid dnia narodzhennia (online). *Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernad'skoho*. Rezhym dostupu: <http://nbuv.gov.ua/node/2648> (data zvernennia 27.02.2021).
- Boiarchuk, V. P., Popenko, V. M., Chernychko, Y. I. 2016. Do 100-richchia M. A. Voinstvenskoho. *Branta: Sbornik nauchnykh trudov Azovo-Chernomorskoï ornitologicheskoi stantsii*, 19, s. 166-169.
- Burovskii, A. M., Puchkov, P. V. 2013. Vymiraniia pleistotsenovoi fauny i ikh sledstviia: rukotvornyi ili «chisto prirodny» protsess? *Stratum plus*, 1, s. 167-268.
- Veiber, A. V. 2019. Vnesok Valentyny Bibikovoï v rozvytok viddilu paleontologii Natsionalnoho naukovoprirdnoho muzeiu NAN Ukrainy. *Pryrodnycha muzeolohiia*, 5: Pryrodnychi muzei v Ukraini: stanovlennia ta perspektyvy rozvytku, s. 42-44.
- Veiber, A. V. 2020. Postat Valentyny Ivanivny Bibikovoï (Zubarievoï) v rozvytku arkheozoolohii. *Geo & Bio*, 19, s. 135-147.
- Vovk, Khv. 1899. Peredistorychni znakhidky na Kyrilivskii vultsi u Kyivi. *Materialy do ukrainsko-ruskoï etnolohii*, 1, s. 1-32.
- Voinstvenskii. 1967. Iskopaemaia ornitofauna Ukrainy. *Prirodnaia obstanovka i fauny proshlogo*, 3, s. 3-77.
- Gaskevich, D. L. 2012. Poselenie Kamennaia Mogila I i nachalo neolitizatsii Severnogo Prichernomoria: gipotezy, argumenty, fakty. *Stratum plus*, 2, s. 45-65.
- Gorbanenko, S. A., Zhuravlev, O. P. 2021a. Zhivotnovodstvo i okhota v severian. *Stratum plus*, 5, s. 207-230.
- Gorbanenko, S. A., Zhuravlev, O. P. 2021b. *Litopysni slov'iany peredodnia utvorennia Davnoi Rusi: tvarynystvo chy myslivstvo*. Kyiv; Kharkiv: IA NAN Ukrainy; Maidan; Lytovska akademiia nauk.
- Gromova, V. I. 1927. Materialy k poznaniu fauny Tripolskoi kultury. *Ezhegodnik Zoologicheskogo muzeia AN SSSR*, 28, s. 83-191.
- Gromova, V. I. 1930. Tur i drevneishaia istoriia domashnego byka v SSSR. *Priroda*, 7—8, s. 755-770.
- Gromova, V. I. 1935. Ob ostatkakh dikikh baranov i kozlov v chetvertichnykh otlozheniakh Kryma. *Doklady akademii nauk SSSR*, t. 4, 1—2, s. 97-100.
- Gromova, V. I. 1948. Ostatki mlekopitaiushchikh iz rannoslavianskikh gorodishch vblizi g. Voronezha. In: Efimenko, P. P., Tretiakov, P. N. *Drevnerusskie poseleniia na Donu*. Materialy i issledovaniia po arkheologii SSSR, 8. Moskva: Nauka, s. 113-127.
- Gromova, V. I. 1950. Opredelitel mlekopitaiushchikh SSSR po kostiam skeleta. Opredelitel po krupnym trubchatym kostiam (s albumom risunkov). *Trudy Komissii po izucheniiu chetvertichnogo perioda*, IX, 1. Moskva: AN SSSR.
- Gromova, V. I. 1953. Osteologicheskie otlichia rodov *Capra* (kozly) i *Ovis* (barany). Rukovodstvo dlia opredeleniia iskopaemykh ostatkov. *Trudy Komissii po izucheniiu chetvertichnogo perioda*, X, 1. Moskva: AN SSSR.
- Gromova, V. I. 1960. Opredelitel mlekopitaiushchikh SSSR po kostiam skeleta. Opredelitel po krupnym kostiam zaplyusny. *Trudy Komissii po izucheniiu chetvertichnogo perioda*, XVI, 2. Moskva: AN SSSR.
- Danilenko, V. N. 1969. *Neolit Ukrainy*. Kiev: Naukova dumka.
- Do 60-richchia... 2010. Do 60-richchia Oleha Petrovycha Zhuravlova. *Arkheolohiia*, 1, s. 142-143.
- Do 70-richchia... 2019. Do 70-richchia O. P. Zhuravlova. *Arkheolohiia*, 2, s. 146-147.
- Deforz, A. V. 2016. Paleontolohiia yak skladova syntetichnoi teorii evoliutsii. *Istoriia nauky i tekhniki*, 6, s. 108-123.
- Zhuravlev, O. P. 1982. O metodike polevykh opredelenii kostei skeleta domashnikh ovets i koz iz arkheologicheskikh pamiatnikov. In: Gening, V. F. (ed.). *Novye metody arkheologicheskikh issledovaniï*. Kiev: Naukova dumka, s. 205-216.
- Zhuravlev, O. P. 1990. Razvitie zhivotnovodstva v ukrainskoi lesostepi v I tys. n. e. NA IA NAN Ukrainy, f. 63, planova tema 195.
- Zhuravlev, O. P. 2001. *Osteologicheskie materialy iz pamiatnikov epokhi bronzy lesostepnoi zony Dnepro-Don'skogo mezhdurechia*. Kiev: IA NAN Ukrainy.
- Zhuravlev, O. P. 2008. Osteolohichni materialy z davnoruskoho Zviahelia. In: Motsia, O. P. (ed.). *Litopysnyi Vozviahl (doslidzhennia 1988—2007 rr.)*. Kyiv: IA NAN Ukrainy, s. 79-109.
- Zhuravlev, O. P. 2015. *Osteologicheskie materialy iz paleoliticheskikh pamiatnikov Nizhnego Podneprov'ia i Kryma*. Kiev: O. Filiuk.
- Zhuravlev, O. P. 2016. *Fauna Ukrainy. Arkheozoolohichni doslidzhennia*. Kyiv: O. Filiuk.
- Zhuravlev, O. P. 2017. *Fauna Ukrainy. Arkheozoolohichni doslidzhennia*. Kyiv: O. Filiuk.
- Zhuravlev, O. P., Horbanenko, S. A. 2013. Arkheozoolohiia v Ukraini. Pam'iatky I tys. do n. e. — I tys. n. e. *Naukovi studii. Istoryko-kraieznauchy muzei m. Vynnyky*, 6, s. 195-203.
- Zhuravlev, O. P., Bitkovska, T. V. 2016. Osteolohichni vyznachennia materialiv 2009—2015 rr. Dodatok 2. In: Kozak, D. N. *Khrinnyky (Shankiv Yar) — pam'iatka davnoi istorii Volyni. Doslidzhennia 2010—2014 rr.* Kyiv: IA NAN Ukrainy, s. 105-112.
- Zhuravlev, O. P., Horbanenko, S. A. 2020. Raikovetska kultura: tvarynystvo vs myslivstvo. In *Sclavenia terra*, 3, s. 156-230.
- Zalizniak, L. L. 2017. «Neolitychna revoliutsiia» v arkheolohii Ukrainy pochatku XXI st. *Arkheolohiia*, 4, s. 5-26.
- Kovalchuk, O. M. 2013. *Vykopni khrebetni Ukrainy: bibliohrafichni pokazhchyk*. Sumy: Universtyetska knyha.
- Kolesnykova, V. A. 2011. Pidoplichko Ivan Hryhorovych. In: Smolii, V. A. (ed.). *Entsyklopediia istorii Ukrainy*, u 10 t., 8: Pa—Pryk. Kyiv: Naukova dumka, s. 240.
- Korniets, N. L. 1962. Pro prychny vymyrannia mamonta na terytorii Ukrainy. *Vykopni fauny Ukrainy ta sumizhnykh terytorii*, 1, s. 91-164.
- Krainov, D. A. 1957. K voprosu o proiskhozhdenii zhivotnovodstva v Iugo-Zapadnom Krymu v poslepaleoliticheskoe vremia (po materialam stoiianki Tash-Air I). *Sovetskaia arkheologiya*, 2, s. 2-25.
- Liapushkin, I. I. 1946. Materialy k izucheniiu iugo-vostochnykh granits vostochnykh slavian. *Kratkie soobshcheniia IIMK*, XII, s. 117-127.
- Liapushkin, I. I. 1958. *Gorodishche Novotroitskoe. O kulture vostochnykh slavian v period slozheniia Kievskogo gosudarstva*. Materialy i issledovaniia po arkheologii SSSR, 74. Moskva; Leningrad: AN SSSR.
- Liapushkin, I. I. 1961. *Dneprovskoe Lesostepnoe Levoberezhie v epokhu zheleza*. Materialy i issledovaniia po arkheologii SSSR, 104. Moskva: Nauka.
- Lebedev, V. D. 1960. *Presnovodnaia chetvertichnaia ikhtiofauna Evropeiskoi chasti SSSR*. Moskva: MGU.
- Novikov, G. A. 2001. Tsalkin Veniamin Iosifovich. In: Rossolimo, O. L. (ed.). *Moskovskie teriologi*. Moskva: KMK, s. 714-726.

- Pidoplichko, I. H. 1930. Hryzuny ta khyzhaky z rozkopyn u s. Zhuravtsi Prylutskoi okruhy. *Antropolohiia*, 3, s. 133-147.
- Pidoplichko, I. H. 1938. *Materialy do vyvchennia mynulikh faun URSSR*. 1. Kyiv: AN URSSR.
- Pidoplichko, I. G. 1951. *O lednikovom periode*. Kiev: AN URSSR.
- Pidoplichko, I. G. 1952. *O klimatakh i landshaftakh proshlogo v svete dannykh paleozoologii i fizicheskoi geografii*. Kiev: AN URSSR.
- Pidoplichko, I. H. 1952. *Pokhodzhennia sviiskyykh tvaryn*. Kyiv: AN URSSR.
- Pidoplichko, I. G. 1954. Razvitiie paleontologii na Ukraine. In: *Trudy Odesskogo gosudarstvennogo universiteta imeni I. I. Mechnikova*. Odessa, s. 121-129.
- Pidoplichko, I. H. 1956. *Materialy do vyvchennia mynulikh faun URSSR*. 2. Kyiv: AN URSSR.
- Pidoplichko, I. G. 1969. *Pozdnepaleoliticheskie zhilishcha iz kostei mamonta*. Kiev: Naukova dumka.
- Pidoplichko, I. G. 1977. *Mezhirichskie zhilishcha iz kostei mamonta*. Kiev: Naukova dumka.
- Pidoplichko, I. G. (ed.). 1963—1975. *Prirodnaia obstanovka i fauny prishlogo*, 1—9.
- Puzanov, I. I. 1960. Aleksandr Aleksandrovich Brauner. Zhizn i nauchnaia deiatelnost. *Trudy Instituta istorii estvoznaniia i tekhniki*, 32, 7, s. 309-371.
- Puchkov, P. V. 2001. Mamontovoe «sobiratelstvo» vmeshto ili posle mamontovykh poboishch? *Vita antiqua*, 3—4, s. 138-148.
- Rekovets, L. I. 1985. *Mikroteriofauna desniiansko-podneprovskogo pozdnego paleolita*. Kiev: Naukova dumka.
- Rekovets, L. I. Pavlina, E. S. 2012. Svitovyi arkhoeozoologichnyi konhres u Paryzhi: pidsumky i perspektyvy arkhoeozoologii v Ukraini. *Arkheolohiia*, 1, s. 136-138.
- Smirnov, N. G. 2013. K istorii razvitiia arkhoeozoologii v Rossii. *Zoologicheskii zhurnal*, 92, 9, s. 1152-1161.
- Stoliar, A. D. 1959. Ob odnom tsentre odomashnivanja svini. *Sovetskaia arkhoeologiia*, 3, s. 2-18.
- Taranenko, S., Horbanenko, S., Kovalchuk, O., Horobets, L., Serhieieva, M., Puchkov, P. 2017. Kompleksni bioarkheologichni doslidzhennia materialiv z rozkopok na terytorii Kyievo-Pecherskoho zapovidnyka u 2016 r. *Misto: istoriia, kultura, suspilstvo. E-zhurnal urbanistychnykh studii*, 2, s. 23-36. Rezhym dostupu: http://resource.history.org.ua/publ/misto_2017_2_5.
- Tarashchuk, V. I. 1962. *Materialy do vyvchennia fauny pricnovodnykh ryb z neohenovykh ta antropohenovykh vidkladiv Ukrainy. Zbirnyk prats Zoolohichnoho muzeiu AN URSSR*, 31, 3-27.
- Timchenko, N. G. 1968. Fauna poseleniia Lepesovka. *Prirodnaia obstanovka i fauna proshlogo*, 4, s. 123-134.
- Timchenko, N. G. 1972. *K istorii okhoty i zhyvotnovodstva v Kievskoi Rusi (Srednee Podneprove)*. Kiev: Naukova dumka.
- Timchenko, N. G. 1973. K voprosu ob okhote v I tys. n. e. na Volyni. *Prirodnaia obstanovka i fauna proshlogo*, 7, s. 144-148.
- Tikhii, M. 1928. Ryby iz paleolita Kryma. *Priroda*, 11, s. 1007.
- Tolochko, P. P. (ed.). 2015. *Institut arkhoeologii Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. 1918—2014*. Kyiv: ADEF-Ukraina.
- Topachevskii, V. O. 1956. Fauna Olvii. *Zbirnyk prats Zoolohichnoho muzeiu*, 27, s. 63-129.
- Topachevskii, V. A. (ed.). 1981. *Institut zoologii im. I. I. Shmalgauzena*. Kiev: Naukova dumka.
- Topachevskii, V. O. 2001. Arkheozoologiia. In: Dziuba, I. M. (ed.). *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy: elektronna versiiia*, u 30 t. Kyiv: Polihrafknyha, 1: A (veb-sait) http://esu.com.ua/search_articles.php?id=44770 (data zvernennia: 28.02.2021).
- Trofimov, B. A., Dubrovo, I. A., Dmitrieva, E. L. 2001. Gromova Vera Isaakovna. In: Rossolimo, O. L. (ed.). *Moskovskie teriologi*. Moskva: KMK, s. 142-147.
- Umanska, A. S. 1973. Pro znachennia ptakhiv u hospodarstvi davnoho naselennia terytorii Ukrainy. *Arkheolohiia*, 10, s. 47-61.
- Tsalkin, V. I. 1956. *Materialy dlia istorii skotovodstva i okhoty v Drevnei Rusi*. Materialy i issledovaniia po arkhologii SSSR, 51. Moskva: Nauka.
- Tsalkin, V. I. 1960. Domashnie i dikie zhyvotnye Severnogo Prichernomor'ia v epokhu rannego zheleza. *Materialy i issledovaniia po arkhologii SSSR*, 53, s. 7-109.
- Tsalkin, V. I. 1962. *K istorii zhyvotnovodstva i okhoty v Vostochnoi Evrope*. Materialy i issledovaniia po arkhologii SSSR, 107. Moskva: Nauka.
- Tsalkin, V. I. 1966. *Drevnee zhyvotnovodstvo plemen Vostochnoi Evropy i Srednei Azii*. Materialy i issledovaniia po arkhologii SSSR, 135. Moskva: Nauka.
- Tsalkin, V. I. 1970. *Drevneishie domashnie zhyvotnye Vostochnoi Evropy*. Materialy i issledovaniia po arkhologii SSSR, 161. Moskva: Nauka.
- Yanish, Ye. Yu. 2015. Arkheozoologiia — haluz na mezhi nauk. *Zoolohichnyi kur'ier: tezy dopovidei Konferentsii molydykh doslidnykiv-zoolohiv*, 9, s. 41.
- Yanish, Ye. Yu. 2016. Arkheozoologiia — dystsyplina na mezhi nauk. *Visnyk NAN Ukrainy*, 7, s. 55-68. doi: 10.15407/visn2016.07.055
- Demay, L., Péan, S., Patou-Mathis, M. 2012. Mammoths used as food and building resources by Neanderthals: Zooarchaeological study applied to layer 4, Molodova I (Ukraine). *Quaternary International*, 276, p. 212-226.
- Grandal-d'Anglade, A., Gorobets, L., García-Vázquez, A., Ivanoff, D. V. 2021. Feeding Patterns and Management of Dogs and Chickens from Ancient to Medieval Sites of Ukraine: A Stable Isotope Analysis. In: *Archaeologies of Animal Movement. Animals on the Move*. Cham: Springer, p. 59-72.
- Motuzaitė-Motuzeviciute, G. 2012. The Earliest Appearance of Domesticated Plant Species and Their Origins on the Western Fringes of the Eurasian Steppe. *Documenta Praehistorica*, XXXIX, p. 1-21.
- Peres, T. M. 2010. Methodological Issues in Zooarchaeology. In: VanDerwarker, A., Peres, T. M. (eds.). *Integrating zooarchaeology and paleoethnobotany. A consideration of issues, methods, and cases*. New York: Springer, p. 15-26.
- Popova, L. 2016. Occlusal pattern of cheek teeth in extant Spermophilus: A new approach to the identification of species. *Journal of morphology*, 277 (6), p. 814-825.
- Rekovets, L., Čermák, S., Kovalchuk, O., Prisyazhniuk, V., Nowakowski, D. 2014. Vertebrates from the middle pleistocene locality Lysa Gora 1 in Ukraine. *Quaternary International*, 326, p. 481-491.

A. V. Stupak, S. A. Gorbanenko

THE MAIN MILESTONES OF THE ARHAEOZOLOGICAL STUDIES IN UKRAINE

The primary focus of this research is the history of archaeozoological studies in Ukraine. Like every scientific branch, the development of archaeozoology has the stages of its beginning, generation, and separation of individual scientific discipline. The rise of scientific interest in the evolutionary process and fossil fauna at the end of the 19th century promote the investigation of the faunal remains of the relative modern geological period — Quaternary. The large number of ungulates faunal remains of this period was found on archaeological sites.

Olexandr Brauner, was the first zoologist who worked with the faunal remains from archeological sites of Kherson region. As an archaeozoologist, V. Gromova actively participated in the research of faunal collections from the different archaeological sites of Ukraine. She compiled the almost first atlases of mammals anatomy for archaeozoologists.

Ivan Pidoplichko is the founder of the archaeozoological school in Ukraine. His professional career began from organization of the working group of archaeozoologists to the head of the Paleozoological department of the Institute of Zoology of Academy of Sciences of

UkrSSR (now Schmalhausen Institute of Zoology). Ivan Pidoplichko also is the founder of the National Museum of Natural history which is one of the centers of archaeozoological studies. Well known archaeozoologists such as V. Bibikva, N. Bilan (Tymchenko), N. Kornijetz, V. Topachevski, P. Puchkov, and O. Zhuravliov worked under the lead of Ivan Pidoplichko. In the 1970s O. Zhuravliov started to work in the Institute of Archaeology Academy of Sciences of the UkrSSR. During the last two decades Ye. Yanish, M. Kublij, T. Bitkovska, A. Stupak and O. Seniuk joined archaeozoological studies. The current archaeozoology studies in Ukraine are still developing.

Keywords: archaeozoology, history of science, teriology, biography.

Одержано 16.02.2022

ГОРБАНЕНКО Сергій Анатолійович, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, ІА НАН України, Київ, Україна.

GORBANENKO Sergii, Ph. D., Senior Researcher, the Institute of Archaeology, the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

ORCID: 0000-0003-4786-0369, e-mail: gorbanenko@gmail.com.

СТУПАК Аліна Віталіївна, аспірантка, провідний інженер, ННПМ НАН України, Київ, Україна.

STUPAK Alina, Ph. D. student, leading engineer, NMNH NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

ORCID: 0000-0002-5178-498X, e-mail: lusyleakey@gmail.com.